

صلى الله عليه وسلم

دانشگاه زنجان

شماره: ۵۰۹۲۲

صورتجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

تاریخ: ۹۱/۱۱/۲۸

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عج) جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

خانم / آقای: حمید نظری رشته: ترویج و آموزش کشاورزی

تحت عنوان: ارائه الگویی برای استقرار خوشه مدیریت تولید، فرآوری و بازاریابی زیتون در شهرستان طارم

در تاریخ ۹۱/۱۱/۲۴ با حضور هیأت محترم داوران در دانشگاه زنجان برگزار گردید و نظر هیأت داوران بشرح زیر می باشد:

قبول (با درجه: امتیاز: ۱۹.۵۵) دفاع مجدد مردود

- ۱- عالی (۲۰-۱۹)
- ۲- بسیار خوب (۱۸-۱۸/۹۹)
- ۳- خوب (۱۷-۱۷/۹۹)
- ۴- قابل قبول (۱۵-۱۵/۹۹)
- ۵- غیر قابل قبول (کمتر از ۱۴)

امضاء	مرتبه علمی	نام و نام خانوادگی	عضو هیأت داوران
	استادیار	دکتر جعفر یعقوبی	۱- استاد راهنما
	استادیار	دکتر زهرا یوسفی	۲- استاد مشاور
	استادیار	دکتر علی شمس	۳- استاد ممتحن
	استادیار	دکتر احمد قیدی	۴- استاد ممتحن
	استادیار	دکتر اسماعیل کرمی دهکردی	۵- نماینده تحصیلات تکمیلی

دانشگاه زنجان

دکتر محمد حسین شهیر

مدیر تحصیلات تکمیلی دانشگاه

استاد هیأت داوران

دکتر علی شمس

معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده کشاورزی

دانشگاه سوادکوه

دانشکده کشاورزی

گروه ترویج و آموزش کشاورزی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.Sc.)

در رشته ترویج و آموزش کشاورزی

ارائه الگویی برای استقرار خوشه مدیریت تولید، فرآوری و بازاریابی زیتون در شهرستان طارم

تحقیق و نگارش

حمید نظری

استاد راهنما

دکتر جعفر یعقوبی

استاد مشاور

دکتر زهرا یوسفی

تاریخ دفاع

(۱۳۹۱/۱۱/۲۴)

زمستان ۱۳۹۱

الهی در جلال رحانی، در کمال سبحانی، نه محتاج زمانی، و نه آرزو مند مکانی، نه کس به تو ماند و نه به کسی مانی، پیدا است که در میان
جانی، بلکه جان زنده به چیزی است که تو آینی!

تقدیم به؛

آن ناکه دوستی شان مزد رسالت است

و عشق به آنان امید نجات...

به آن ناکه دوستان می دارم و به موالاتشان

دل بسته ام و به شفا صفتان امیدوار...
به اهل میت ختم رسد نادی بل

افتخار بشریت و عصاره هستی...
و به تنها منجی عالم بشریت حضرت محمد بن حسن المهدی (عج الله تعالی فرجه الشریف) که روزی خواهد آمد و سیره راستین پدران بزرگوارش را بر عالم هستی خواهد

کستراند

و به خانواده ام؛

پدر عزیزم

و

مادر مهربانم.

تقدیر و تشکر

از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر جعفر یعقوبی که از دیای علم خویش همواره مرا را بهره مند ساخته و بارها همایانی های عالمانه و صمیمانه خویش در تمامی مراحل تحصیل و بالانص نگرش پایان نامه حاضر، مشوق و همراه بنده بودند کمال تشکر و قدردانی را می نمایم. همچنین از استاد بزرگوار سرکار خانم دکتر زهرا یوسفی، که زحماتی بیش از استاد مشاوره را انجام داده اند و همواره در تمام مراحل، بنده را راهنمایی نمودند نهایت تشکر و سپاسگزاری را می نمایم.

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی مشکلات و موانع زیتون‌کاری و ارائه راهکارهای موثر برای رفع آن‌ها در شهرستان طارم انجام گرفته است. این پژوهش با رویکرد کیفی و با بهره‌گیری از روش نظریه مبنایی انجام شده است. روش جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق مصاحبه نیمه ساختارمند بود. جامعه آماری این تحقیق را سه گروه شامل زیتون‌کاران، فرآوری‌کنندگان و فروشندگان و کارشناسان مرتبط تشکیل دادند. نمونه‌گیری با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند انجام گرفت و مصاحبه با نمونه‌ها تا مرحله اشباع ادامه یافت و در نهایت ۶۸ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. مصاحبه‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی مورد تحلیل قرار گرفت. بر اساس نتایج در مرحله کدگذاری باز ۱۱۶ مانع و ۴۵ راهکار از نمونه زیتون‌کاران، ۷۱ مانع و ۲۳ راهکار از نمونه فرآوری‌کنندگان و فروشندگان، ۱۲۳ مانع و ۱۰۶ راهکار از دید کارشناسان شناسایی شد. پس از کدگذاری محوری و گزینشی و تلفیق نتایج سه گروه جامعه آماری الگوی نهایی مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون مشخص گردید. در این مدل ضعف در سیاست‌گذاری عامل اصلی محدودیت می‌باشد. عواملی همچون آفات و بیماری‌های موجود و همچنین کمبودهای محیطی و ضعف‌های مدیریتی باعث اختلال در تولید می‌شوند. فرآوری و بسته‌بندی نامناسب به علت فقدان آموزش و ضعف مالی، ضعف مدیریت قیمت و واردات و صادرات نیز از مشکلات مراحل فرآوری و فروش است. در مدل تلفیقی راهکارهای بهبود چرخه تولید تا بازاریابی زیتون مشخص شد توسعه زیرساخت‌ها و سرمایه‌گذاری اولین اقدام است. پس از آن احداث نهالستان و واگذاری اراضی ملی برای رفع مشکلات مرحله تولید و احداث و کنترل کارگاه‌ها و آموزش باغداران برای رفع مشکلات مرحله فرآوری توصیه شد. این موارد در کنار فرهنگ‌سازی و کنترل مرزها برای رفع مشکلات بازاریابی به بهبود چرخه تولید تا بازاریابی زیتون کمک می‌کند. بر اساس نتایج، خوشه مدیریت تولید، فرآوری و بازاریابی زیتون در شهرستان طارم در قالب تعاونی طراحی گردید که اعضای آن را زیتون‌کاران، فرآوری‌کنندگان، بسته‌بندی‌کنندگان و فروشندگان زیتون تشکیل می‌دهند. در این خوشه شش واحد ستادی شامل خدمات مکانیزه و فنی، آموزش و پژوهش، امور مالی، واحد مبارزه با آفات و بیماری، واحد نظارت و حمل و نقل وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: زیتون، خوشه تولیدی، موانع تولید، فرآوری، نظریه مبنایی.

فهرست مطالب

۱	فصل اول: کلیات تحقیق	۱
۲	۱.۱ مقدمه	۲
۳	۱.۲ بیان مسأله	۳
۵	۱.۳ ضرورت و اهمیت پژوهش	۵
۶	۱.۴ اهداف تحقیق	۶
۷	۱.۵ قلمرو و محدوده تحقیق	۷
۷	۱.۵.۱ محدوده مکانی	۷
۷	۱.۵.۲ محدوده موضوعی	۷
۷	۱.۵.۳ محدوده زمانی	۷
۸	۱.۶ محدودیت‌های تحقیق	۸
۹	۱.۷ تعاریف عملیاتی تحقیق	۹
۹	۱.۸ مدل اجرایی پژوهش	۹
۱۱	۲ فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه پژوهش	۱۱
۱۲	۲.۱ مقدمه	۱۲
۱۲	۲.۲ مفاهیم خوشه و عوامل مربوط به آن	۱۲
۱۳	۲.۲.۱ تاریخچه خوشه	۱۳
۱۴	۲.۲.۲ تعاریف خوشه	۱۴
۱۶	۲.۲.۳ صنایع یا بنگاه‌های کوچک و متوسط (SME)	۱۶
۱۶	۲.۲.۴ مزایای خوشه	۱۶
۱۷	۲.۲.۵ دسته بندی خوشه‌ها	۱۷
۱۸	۲.۲.۶ نمونه‌های خوشه سازی	۱۸

۱۸	خوشه مبلمان و توپورانگا در برزیل	۲.۲.۶.۱
۱۹	خوشه تولید مصالح ساختمانی استان کردستان	۲.۲.۶.۲
۱۹	زنجیره تأمین خوشه	۲.۲.۷
۲۰	ساختار خوشه	۲.۲.۸
۲۲	مراحل تشکیل و توسعه خوشه	۲.۲.۹
۲۲	پژوهش‌های مرتبط با ارائه الگو برای خوشه‌ها	۲.۲.۹.۱
۳۱	رویکرد یونیدو برای توسعه خوشه	۲.۲.۹.۲
۳۲	مراحل تشکیل (توسعه) خوشه	۲.۳
۳۲	نیازسنجی (مطالعه شناختی)	۲.۳.۱
۳۳	بررسی امکان پذیری	۲.۳.۲
۳۳	اعتماد سازی	۲.۳.۳
۳۳	طراحی	۲.۳.۴
۳۴	پیاده سازی	۲.۳.۵
۳۴	نظارت و ارزیابی	۲.۳.۶
۳۴	اصلاح و پیگیری	۲.۳.۷
۳۴	اعضای زنجیره تأمین خوشه صنعتی زیتون	۲.۳.۸
۳۵	تولید کنندگان زیتون	۲.۳.۹
۴۱	مشکلات مرتبط با تولید	۲.۳.۱۰
۴۱	کاشت	۲.۳.۱۰.۱
۴۲	داشت	۲.۳.۱۰.۲
۴۲	برداشت	۲.۳.۱۰.۳
۴۳	مشکلات فرآوری	۲.۳.۱۱

.....	مشکلات بازاریابی و فروش	۲۳.۱۲	۴۳
.....	مشکلات سیاسی و فرهنگی	۲۳.۱۳	۴۴
.....	مشکلات سیاسی	۲۳.۱۳.۱	۴۴
.....	مشکلات فرهنگی	۲۳.۱۳.۲	۴۶
.....	مشکلات زیتون شهرستان طارم	۲۳.۱۴	۴۶
.....	پیشینه پژوهشی	۲.۴	۴۷
.....	فصل سوم: روش شناسی تحقیق	۳	۵۲
.....	سوالات پژوهشی	۳.۲.۱	۵۶
.....	متغیرهای تحقیق	۳.۲.۲	۵۶
.....	جامعه آماری تحقیق	۳.۲.۳	۵۷
.....	نمونه و روش نمونه گیری	۳.۲.۴	۵۷
.....	روش جمع آوری داده‌ها	۳.۲.۵	۵۸
.....	روش تجزیه و تحلیل داده‌ها	۳.۲.۶	۵۹
.....	فصل چهارم: یافته‌ها	۴	۶۱
.....	مقدمه	۴.۱	۶۲
.....	موانع و مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون	۳.۱	۶۲
.....	موانع و مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون از دیدگاه زیتون کاران	۳.۱.۱	۶۲
.....	موانع و مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون از دیدگاه فرآوری کنندگان و فروشندگان زیتون در زنجان	۳.۱.۲	۷۰
.....	موانع و مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون از دید کارشناسان	۳.۱.۳	۷۶
.....	مدل تلفیقی موانع و مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون از دیدگاه جوامع آماری سه گانه	۳.۱.۴	۸۶
.....	راهکارهای چرخه تولید تا بازاریابی زیتون	۳.۲	۸۸
.....	راهکارهای ارائه شده از سوی زیتون کاران برای رفع موانع و مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون	۳.۲.۱	۸۸

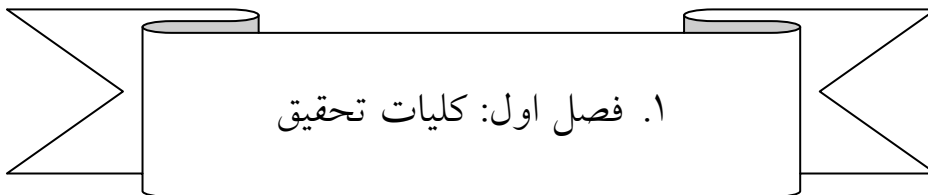
۳.۲.۲	راهکارهای ارائه شده از سوی فرآوری کنندگان و فروشندگان زیتون برای رفع موانع چرخه تولید تا بازاریابی	۹۳
۳.۲.۳	راهکارهای ارائه شده از سوی کارشناسان برای رفع موانع و مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون	۹۷
۳.۲.۴	مدل تلفیقی راهکارهای ارائه شده برای رفع موانع چرخه تولید تا بازاریابی زیتون از دیدگاه جوامع آماری سه گانه	۱۰۸
۳.۳	خوشه تولید، فرآوری، بازاریابی و فروش زیتون	۱۱۰
۵	فصل پنجم: خلاصه، نتیجه گیری، بحث و پیشنهاد	۱۱۴
۵.۱	خلاصه	۱۱۵
۵.۲	نتیجه گیری و بحث	۱۱۸
۵.۳	پیشنهادها	۱۲۷
	فهرست منابع	۱۲۹

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۲۶	جدول ۲.۱: بخش‌های اصلی خوشه صنعت ساخت
۳۵	جدول ۲.۲: سطح زیر کشت محصول زیتون کل کشور در سال ۱۳۸۷
۳۶	جدول ۲.۳: سطح زیر کشت محصول زیتون استان زنجان در سال ۱۳۸۷
۳۶	جدول ۲.۴: میزان تولید و عملکرد محصول زیتون در کل کشور در سال ۱۳۸۷
۳۶	جدول ۲.۵: مقدار تولید زیتون (بر حسب تن)
۳۷	جدول ۲.۶: سطح زیر کشت، تولید و درآمد ناخالص محصول زیتون استان زنجان
۳۷	جدول ۲.۷: سطح زیر کشت، تولید و درآمد ناخالص محصول زیتون در پایان برنامه پنجم توسعه
۳۸	جدول ۲.۸: تعداد جواز تاسیس، میزان سرمایه و اشتغال صنایع تبدیلی و تکمیلی باغی استان زنجان در سال ۸۶
۳۸	جدول ۲.۹: تعداد واحدهای تولیدی، میزان سرمایه و اشتغال صنایع تبدیلی و تکمیلی باغی استان زنجان در سال ۸۶
۳۸	جدول ۲.۱۰: مشخصات صنایع تبدیلی و تکمیلی منتخب (در حال بهره برداری) در استان زنجان تا پایان سال ۱۳۸۶
۳۹	جدول ۲.۱۱: ضریب مکانیزاسیون در طول برنامه چهارم توسعه مکانیزاسیون کشاورزی استان زنجان
۳۹	جدول ۲.۱۲: لیست میانگین نرخ زیتون کنسروی و روغن زیتون در استان زنجان مرداد ماه ۱۳۹۱ (کیلو گرم؛ ریال)
۵۵	جدول ۳.۱: مشخصات نمونه‌ها به تفکیک سه گروه آماری
۵۸	جدول ۴.۱: مفهوم سازی موانع و مشکلات حاصل از کد گذاری باز از دیدگاه زیتون کاران شهرستان طارم
۶۵	جدول ۴.۲: طبقات گسترده و خرده طبقات موانع و مشکلات از دید زیتون کاران (کد گذاری محوری)
۷۳	جدول ۴.۳: مفهوم سازی موانع و مشکلات حاصل از کد گذاری باز از نگاه فروشندگان استان زنجان
۷۷	جدول ۴.۴: مفهوم سازی مشکلات حاصل از کد گذاری باز و محوری از نگاه فروشندگان استان زنجان
۸۳	جدول ۴.۵: مفهوم سازی مشکلات حاصل از کد گذاری باز از دید کارشناسان استان زنجان
۹۰	جدول ۴.۶: مفهوم سازی مشکلات حاصل از کد گذاری باز و محوری از دید کارشناسان استان زنجان
۹۸	جدول ۴.۷: مفهوم سازی راهکارهای حاصل از کد گذاری باز از دیدگاه زیتون کاران شهرستان طارم
۱۰۱	جدول ۴.۸: مفهوم سازی راهکارهای حاصل از کد گذاری محوری از دید زیتون کاران شهرستان طارم
۱۰۵	جدول ۴.۹: مفهوم سازی راهکارهای حاصل از کد گذاری باز از دیدگاه فرآوری کنندگان و فروشندگان زیتون
۱۰۷	جدول ۴.۱۰: مفهوم سازی راهکارهای حاصل از کد گذاری محوری از دید فرآوری کنندگان و فروشندگان زیتون
۱۱۰	جدول ۴.۱۱: مفهوم سازی راهکارهای حاصل از کد گذاری باز از دیدگاه کارشناسان زیتون
۴۲	جدول ۲.۱۳: ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای زیتون کاران (n=۴۷)
۴۳	جدول ۲.۱۴: اولویت بندی مسایل و مشکلات توسعه زیتون کاری منطقه (n=۴۷)
۴۳	جدول ۲.۱۵: اولویت بندی مسایل و مشکلات توسعه زیتون کاری منطقه (n=۴۷)
۴۴	جدول ۲.۱۶: همبستگی میان متغیرهای پژوهش

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۱۰	شکل ۱.۱: مدل اجرایی پژوهش
۱۸	شکل ۲.۱: اعضای زنجیره تأمین
۱۹	شکل ۲.۲: ساختار کلی یک خوشه
۲۰	شکل ۲.۳: وابستگی‌های درونی بنگاه‌ها و نهادها در یک خوشه صنعتی
۲۱	شکل ۲.۴: الگوی مدرن بازار گاه
۲۲	شکل ۲.۵: عوامل کلی تأثیر گذار بر شکل‌گیری خوشه‌های صنعتی
۲۳	شکل ۲.۶: بخش‌های یک نقشه خوشه
۲۴	شکل ۲.۷: پیوندهای رو به جلو و عقب و پیوندهای افقی خوشه
۲۴	شکل ۲.۸: زنجیره ارزش خرما
۲۵	شکل ۲.۹: فرآیند ایجاد خوشه‌های صنعتی در پتروشیمی
۲۷	شکل ۲.۱۰: مدل پایدار سازی توسعه اقتصادی بر مبنای خوشه‌های صنعتی
۲۸	شکل ۲.۱۱: فرآیند حلقه‌ای توسعه خوشه
۲۹	شکل ۲.۱۲: مراحل توسعه خوشه‌های صنعتی
۳۱	شکل ۲.۱۳: مدل نظری پژوهش؛ مراحل تشکیل خوشه صنعتی
۳۴	شکل ۲.۱۴: زنجیره تأمین محصولات کشاورزی
۳۴	شکل ۲.۱۵: زنجیره تأمین محصول زیتون
۵۶	شکل ۳.۱: مراحل توسعه یافته نظریه بنیانی (ارایه شده توسط لمان)
۷۲	شکل ۴.۱: مدل مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون از دیدگاه زیتون کاران شهرستان طارم
۸۲	شکل ۴.۲: مدل مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون از نگاه فروشندگان استان زنجان
۹۶	شکل ۴.۳: مدل مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون از دید کارشناسان استان زنجان
۹۰	شکل ۴.۴: مدل مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون از دید سه جامعه آماری
۱۰۴	شکل ۴.۵: مدل راهکارهای رفع موانع و مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون از دید زیتون کاران
۱۰۹	شکل ۴.۶: مدل راهکارهای رفع موانع و مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون از دید فرآوری کنندگان زیتون
۱۲۵	شکل ۴.۷: مدل راهکارهای رفع موانع و مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون از دید کارشناسان
۱۱۱	شکل ۴.۸: مدل تلفیقی راهکارهای رفع موانع و مشکلات چرخه تولید تا بازاریابی زیتون
۱۲۸	شکل ۴.۹: خوشه تولید، فرآوری، بازاریابی و فروش زیتون

۱.۱. مقدمه

۱.۲. بیان مسأله

۱.۳. ضرورت و اهمیت تحقیق

۱.۴. اهداف تحقیق

۱.۵. قلمرو و محدوده تحقیق

۱.۶. محدودیت‌های تحقیق

۱.۷. تعاریف عملیاتی تحقیق

بر کسی پوشیده نیست که اصلی‌ترین عامل توجه بشر به کشاورزی، تأمین نیازهای اولیه بوده است. در واقع سایر بخش‌های اقتصادی به تدریج و بر اساس نیازهای بخش کشاورزی ایجاد شده‌اند. با وجودی که پس از انقلاب صنعتی و حذف تدریجی نظام سیاسی- اقتصادی فئودالیسم، بخش صنعت و عامل سرمایه از اهمیت نسبی بیشتری در تولید برخوردار گردید؛ اما امروزه همچنان از این بخش به عنوان محور رشد و توسعه اقتصادی نام می‌برند. البته، عامه مردم و حتی برخی متخصصان، توسعه اقتصادی را با صنعتی‌شدن مترادف می‌دانند، و تنها راه خروج کشورهای در حال رشد را از فقر و عقب‌ماندگی، توسعه صنعتی می‌شمرند و در اهمیت صنعت به حدی مبالغه می‌کنند که هرگونه فعالیت اقتصادی دیگر را به چشم تحقیر می‌نگرند. اگرچه راه توسعه اقتصادی از صنعت و تحول صنعتی می‌گذرد، اما جستجوی این هدف نباید موجب شود که اهمیت و مقام کشاورزی و لزوم تطبیق آن با دیگر فعالیت‌های مربوط به رشد اقتصادی و ضرورت و تلفیق آن در برنامه‌های توسعه، نادیده انگاشته شود. بخش کشاورزی در نقش یکی از بخشهای مهم اقتصادی کشور، با توجه به داشتن مزیت‌های بالقوه طبیعی و همچنین نقش حساس در امنیت غذایی جامعه، بیش از سایر بخشها نیاز به توجه و برنامه‌ریزی دارد (پاکروان و همکاران، ۱۳۹۱).

توسعه کشاورزی نه فقط به علل اقتصادی، بلکه به علل اجتماعی و سیاسی نقش مهم و اساسی در پیشرفت پیکار بر ضد کم‌رشدی و توسعه‌نیافتگی اقتصادی دارد. در ارتباط با اهمیت اقتصادی این بخش می‌توان به؛ تأمین نیاز غذایی کشور، تأمین مواد خام مورد نیاز صنایع، ارز آوری حاصل از صادرات محصولات کشاورزی، ایجاد اشتغال، ارتقاء سطح زندگی جمعیت روستائین، تأمین منابع مالی لازم جهت توسعه اقتصادی (تجربه فرانسه)، و استفاده از «پس‌انداز کار» بخش کشاورزی. اهمیت نقش سیاسی توسعه کشاورزی از نقش اقتصادی آن کمتر نیست. به حرکت آوردن جامعه روستایی و رها کردن او از اسارت‌های اجتماعی و اقتصادی در جهت سیاسی، ضامن موفقیت در توسعه اقتصادی و دوام آن است. تحول در جامعه کشاورزی به جامعه صنعتی و تحقق رشد سریع اقتصادی متضمن آن است که روحیه و رفتار و فرهنگ روستایی تغییر اساسی پذیرد. مثلاً بجای انسان پای‌بند به قضا و قدر و سنت‌پرست،

انسانی متکی به کار و کوشش خود و آماده پذیرفتن امور تازه و متکی به نفس و مستقل به وجود آید (راسخ، ۱۳۸۷).

با وجود اهمیت بخش کشاورزی در صادرات غیر نفتی، این بخش سهم قابل توجهی در سرمایه گذاری اختصاصی از طرف دولت ندارد و همواره موانع و مشکلات بسیار زیادی گریبان گیر این بخش مهم و تأثیر گذار بوده است. این مشکلات برای محصولات مختلف و در بخشهای مختلف کشور از جمله محصول زیتون در شهرستان طارم وجود دارند. در این راستا، پژوهش حاضر با هدف شناسایی مشکلات زیتون کاران به صورت سیستمی و با استفاده از نظرات کلیه گروه های ذینفع و دخیل در تولید تا فروش این محصول، الگویی کاربردی برای استقرار خوشه مدیریت تولید، فرآوری و بازاریابی زیتون در شهرستان طارم ارائه نموده است.

۱.۲. بیان مسأله

از دیر باز زیتون به عنوان محصولی استراتژیک در بخش کشاورزی ایران، به ویژه شهرستان طارم، همواره مورد توجه خاص فعالان این حوزه، نهادهای ذی ربط، و البته باغداران بوده است. طبق آخرین آمار موجود، در حال حاضر متجاوز از ۳۰ کشور جهان در زمینه کاشت درخت زیتون فعال هستند که کشور ایران یکی از آنها محسوب می شود. در ایران ۲۳ استان در این صنعت مشغول به فعالیت هستند که شهرستان طارم از لحاظ میزان تولید زیتون در واحد سطح، مقام اول تولید در جهان (با ۲۸ تن در هکتار) و مقام دوم سطح زیر کشت کشور، بعد از استان فارس را دارا می باشد (جهاد کشاورزی شهرستان طارم، ۱۳۹۰). در مقیاس جهانی نیز، رتبه ایران در جایگاه دوازدهم است (فتوره چی، ۱۳۹۰).

صنعت کاشت زیتون نیز همانند سایر بخش های کشاورزی کشور دارای مشکلات عدیده ای است که به برخی از آنها به عنوان نمونه اشاره می شود. وزارت جهاد کشاورزی، در سال ۱۳۹۰، سطح زیر کشت زیتون بارور در کشور را ۱۳۰ هزار هکتار و میزان تولید روغن زیتون در کشور را ۷ هزار تن اعلام کرده است، در صورتی که شورای ملی زیتون، دیگر متولی این بخش، در همین سال، ۸۰ هزار هکتار باغ بارور و ۵۰ هزار هکتار نهالستان را به عنوان سطح زیر کشت و میزان تولید روغن زیتون را ۴.۵ هزار تن اعلام کرده است. اختلاف های آماری موجود میان این دو متولی، حاکی از وجود بحران در تولید این محصول استراتژیک در کشور می باشد (فتوره چی، ۱۳۹۰).

از جمله مهم‌ترین مشکلات دیگری که در شهرستان طارم، که به عنوان بزرگ‌ترین تولید کننده زیتون کشور- حدود ۴۰ هزار تن در سال ۹۰ - (جهاد کشاورزی شهرستان طارم، ۱۳۹۰)، شناخته می‌شود و همچنین در سطح کل کشور، می‌توان به مواردی از این قبیل اشاره کرد: تنها حدود ۳۰ واحد در فرآوری محصول زیتون، چه به صورت کنسروی و چه به صورت روغن کشی، در کل کشور وجود دارد که با توجه به میزان تولید در کل کشور، نشان دهنده ضعف در این بخش می‌باشد. مشکل دوم کشت ارقام نامناسب و غیر بارور می‌باشد. مشکل دیگر، واردات محصول در فصل برداشت محصول داخل کشور می‌باشد که باعث افت قیمت محصول برداشتی می‌شود. ضعف در تحقیقات زیتون، پایین بودن سطح دانش اکثریت باغداران زیتون، مشکلات مرتبط با بازاریابی و فروش زیتون - دلالت، ضعف در بخش‌های اداری مرتبط با زیتون و مواردی از این قبیل از دیگر مشکلات این بخش می‌باشد (فتوره چی، ۱۳۹۰).

در کنار این مشکلات، اقداماتی نیز برای حل مشکلات زیتون کاران انجام شده است. از جمله به باغدارانی که ارقام نادرست کاشته‌اند مشاوره داده شده است که نسبت به قطع آن‌ها و پیوند ارقام متناسب با محل اقدام کنند (بلند نظر، ۱۳۹۰). برای جلوگیری از واردات بی رویه روغن زیتون، مقرر گردیده که سه برابر مقدار زیتون قاچاق شده جریمه نقدی پرداخت شود (هاتفی مینایی، ۱۳۹۰). وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی به توجه ویژه برای حمایت و سازماندهی مشاغل خانگی و تلاش جهت ایجاد خوشه‌های صنعتی، تولیدی و خدماتی در قالب استراتژی‌هایی تاکید کرده است (اقلامی، ۱۳۹۰).

اقدامات فوق که به عنوان نمونه بیان شد به صورت جدا از هم و توسط ارگان‌های متفاوت انجام شده است. ولی با توجه به اینکه لازم است مشکلات فوق در ارتباط با هم حل شوند. مثلاً با حل مشکل ارقام نامتناسب با محل، اگر مشکل واردات بی رویه حل نشود باز کشاورز متضرر خواهد بود. از این رو به نظر می‌رسد که حل این مشکلات به صورت سیستمی راه حل مناسبی باشد. در این راستا، بررسی موضوع به صورت خوشه تولید، یک راهکار سیستمی می‌باشد. با این وجود، مسئله‌ای که وجود دارد این است که اجزا و مؤلفه‌های این خوشه شناسایی نشده است. لذا تحقیق حاضر بر این بود تا با ارایه الگویی، اجزا و مؤلفه‌های خوشه کسب و کار صنعت زیتون در شهرستان طارم را شناسایی کند.

۱.۳. ضرورت و اهمیت پژوهش

ضرورت و اهمیت پژوهش حاضر زمانی نمایان تر می شود که به موقعیت ویژه شهرستان طارم به عنوان یکی از شهرستان های هفتگانه استان زنجان توجه کرد.

طارم که در شمال استان واقع گردیده است در بهمن ماه سال ۱۳۷۶ به مرکزیت شهرآب برتأسیس گردیده و شامل دوبخش، پنج دهستان و ۱۵۵ آبادی می باشد که ۱۰۱ آبادی آن دارای سکنه و مابقی خالی از سکنه می باشند. این شهرستان از شمال به استان گیلان، از شرق به شهرستان تاکستان استان قزوین، از جنوب به شهرستان ابهر و از غرب به شهرستان زنجان محدود است. شهرستان طارم با مساحتی بالغ بر ۲۲۳۵ کیلومتر مربع در مدارهای جغرافیایی ۴۸ درجه و ۳۰ دقیقه تا ۴۹ درجه و ۱۴ دقیقه طول جغرافیایی از نصف النهار گرینویچ و ۳۶ درجه و تا ۳۸ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۱۳ دقیقه عرض شمال از خط استوا قرار گرفته است. شهرستان طارم دارای ناهمواری های بسیار بوده و رودخانه پرآب و خروشان قزل اوزن، دره عمیقی را در آن ایجاد نموده که ارتفاع کف این رودخانه در گیلوان به کمتر از ۴۰۰ متر از سطح دریا رسیده و طرفین آن رشته کوه هایی قرار گرفته که ارتفاع برخی از قله آن به بیش از ۲۸۰۰ متر بالغ می گردد. سهم شهرستان طارم از کل جمعیت استان حدود ۵ درصد بوده و همچنین سهم مساحت آن از استان ۱۰ درصد می باشد. عبور رودخانه قزل اوزن به عنوان شاهرگ حیاتی از این شهرستان توانمندی های کشاورزی را دو چندان نموده و باعث رشد، توسعه و رونق اقتصادی منطقه گردیده است، تاحدی که به عنوان قطب کشاورزی مخصوصاً در زمینه تولید محصول زیتون (۲۷٪ زیتون کل کشور) این منطقه رابه عنوان منطقه استراتژیک کشاورزی استان معرفی می نماید (سازمان جهاد کشاورزی استان زنجان، ۱۳۹۱).

قابلیت های شهرستان طارم در کشاورزی و به ویژه تولید زیتون که همچون دیگر بخش های تولیدی کشور گریبان گیر موانع و مشکلاتی است، لزوم توجه به مسایل و مشکلات فرآیند تولید تا بازاریابی این محصول را روشن تر می سازد. در این راستا پژوهش حاضر در جهت شناسایی مشکلات این بخش و ارائه راهکارهای مفید انجام شده است. البته در این مسیر مطالعات و اقداماتی از سوی اشخاص و سازمان ها انجام شده که در بعضی موارد نتایج مناسبی در پی داشته است. البته هیچ گونه پژوهشی که به صورت همه جانبه به این موضوع پرداخته شود یافت نشد. یکی از راهکارهایی که در این زمینه می توان

عنوان کرد، خوشه های صنعتی است که در سال های اخیر مورد توجه بسیاری از بخش های تولیدی بوده است، اگر چه در بخش کشاورزی چندان به آن عنایت نشده است.

ضرورت پرداختن به موضوع شناخت اجزا و مؤلفه های خوشه کسب و کار صنعت زیتون را می توان به نقش مهم خوشه های صنعتی در پویایی اقتصادی کشورها، اعم از توسعه یافته و در حال توسعه اشاره کرد که توسعه آن در دو دهه گذشته به عنوان استراتژی حیات بخش، مورد توجه و حمایت سیاست گذاران صنعتی در بسیاری از کشورها قرار گرفته است (سرافرازی، ۱۳۹۱). از سوی دیگر صنایع خوشه ای با ایجاد شبکه های ارتباطی منظم و همکاری سیستماتیک با یکدیگر، ضمن دستیابی به شاخص های تولید انبوه، از مزایای صنایع کوچک همچون نوآوری و تنوع نیز برخوردار هستند (سید دانش و گیلانی نیا، ۱۳۹۱).

در رابطه با اهمیت شناسایی اجزا و مؤلفه های خوشه کسب و کار صنعت نیز می توان به فواید آن از جمله افزایش ظرفیت تولید و کاهش هزینه متوسط تولید، برخورداری اشتراکی از تجهیزات مدرن و با هزینه کم، دستیابی مشترک و ارزان واحدها به خدمات پشتیبانی تولید (تبلیغات، فروش و ...)، انعطاف تولید متناسب با طرح ها و کیفیت های مناسب بازار، سهولت و کم هزینه شدن پاسخگویی به تغییرات سلیقه مشتریان، همکاری واحدها و توان استفاده از آخرین فن آوری و مهارت پرسنل واحدها و جلوگیری از تحقیقات موازی، و گسترش و ایجاد مشترک اطلاع رسانی، تسهیم دانش و تبادل آرا و نظرات اشاره کرد (عمرانی خواه، ۱۳۸۷).

۱.۴. اهداف تحقیق

هدف کلی پژوهش شناسایی مؤلفه ها و اجزای خوشه تولید، فرآوری و بازاریابی زیتون در شهرستان طارم می باشد که در قالب اهداف جزئی ذیل انجام یافته است:

- تعیین اجزای خوشه کسب و کار در صنعت زیتون
- تعیین تعاملات بین اجزای خوشه کسب و کار در صنعت زیتون و تسهیل ارتباطات بین آنها
- شناسایی مشکلات مربوط به تولید، فرآوری، فروش و بازاریابی زیتون از دیدگاه زیتون کاران

- شناسایی مشکلات مربوط به تولید، فرآوری، فروش و بازاریابی زیتون از دیدگاه فرآوری کنندگان
- شناسایی مشکلات مربوط به تولید، فرآوری، فروش و بازاریابی زیتون از دیدگاه فروشندگان
- شناسایی مشکلات مربوط به تولید، فرآوری، فروش و بازاریابی زیتون از دیدگاه کارشناسان مربوطه
- شناسایی راهکارهای مربوط به فرایند تولید تا فروش از نظر زیتون کاران
- شناسایی راهکارهای مربوط به فرایند تولید تا فروش از نظر فرآوری کنندگان
- شناسایی راهکارهای مربوط به فرایند تولید تا فروش از نظر فروشندگان
- شناسایی راهکارهای مربوط به فرایند تولید تا فروش از نظر کارشناسان مربوطه

۱.۵. قلمرو و محدوده تحقیق

۱.۵.۱. محدوده مکانی

قلمرو این پژوهش مشتمل بر تمامی روستاهای شهرستان طارم استان زنجان که به کشت زیتون اشتغال دارند، می‌باشد.

۱.۵.۲. محدوده موضوعی

موضوع این پژوهش شامل بررسی موانع و مشکلات زیتون کاری، به منظور ارائه الگویی برای استقرار خوشه مدیریت تولید، فرآوری و بازاریابی زیتون در شهرستان طارم بود.

۱.۵.۳. محدوده زمانی

با تصویب طرح پیشنهادی در گروه ترویج و آموزش کشاورزی در دانشکده کشاورزی دانشگاه زنجان، مرحله جمع آوری داده‌ها در طی ۶ ماه انجام پذیرفت. بر این اساس، کل فرآیند پژوهش از اسفند ماه ۱۳۹۰ آغاز و در دی ماه سال ۱۳۹۱ (۱۰ ماه) به پایان رسید.

۱.۶. محدودیت‌های تحقیق

محدودیت اصلی تحقیق اخیر همان گونه که در مورد پژوهش‌های مشابه نیز قابل اذعان است، محدودیت دسترسی به اطلاعات و داده‌های کافی و قابل اعتماد است. طبعاً عدم دسترسی به این اطلاعات، می‌تواند به نتایج تحقیق خدشه وارد نماید. علاوه بر مورد مذکور، انجام پژوهش حاضر با مشکلات متعددی مواجه بود که در عمل روند پژوهش را دچار تأخیرهای زمانی و تحمیل سختی‌های فراوان در هماهنگی‌های مربوطه می‌نمود که در ادامه به مهم‌ترین آن‌ها اشاره شده است:

- **تعدد جامعه آماری پژوهش:** به منظور نیل به داده‌های دست اول مورد نیاز در پژوهش، بایستی اطلاعات از ۳ گروه از جامعه آماری شامل: زیتون کاران، فرآوری کنندگان و فروشندگان زیتون و کارشناسان مربوطه جمع آوری می‌شد. مشکل مذکور با مراجعات متعدد به باغداران و انجام مکاتبات متعدد مرتفع گردید.
- **مشکلات مربوط به هماهنگی برگزاری جلسات با کارشناسان بخش دولتی و خصوصی:** این مشکل با پیگیری‌های مکرر و انجام مکاتبات اداری متعدد رفع شد.
- **مواجه شدن زمان پژوهش با اوج کاری باغداران و صعوبت دسترسی به آنان:** این مشکل نیز با مراجعات متعدد به زیتون کاران و صرف وقت و هزینه بسیار حل شد.
- **تعدد و طول سفر برای جمع آوری داده‌های مربوطه:** این مشکل با صرف هزینه رفت و آمد، برطرف گردید.
- **ضعف در همکاری باغداران به علت نارضایتی‌های مربوط به گرانی نهاده‌های کشاورزی و نابسامانی بازار معاملات زیتون:** برای حل این مشکل تنها راه موجود، مراجعه به افراد دیگر که حاضر به همکاری شدند، بود.
- **وجود مشکلات حاشیه‌ای فراوان مرتبط با بخش کشاورزی در جامعه آماری سه‌گانه و تحمیل زحمت بیش از حد به منظور جلوگیری از انحراف بحث:** برای فائق آمدن بر این